

УДК 35: 316.752.4

Котовська Ольга Петрівна,

кандидат філософських наук, доцент, докторантка кафедри публічної політики та політичної аналітики, Національна академія державного управління при Президентові України, 03057, м. Київ, вул. Софії Перової, 5, 1000, тел.: +38 (067) 786 03 39 e-mail: olhakotovskalviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8479-915X

Котовская Ольга Петровна,

кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры политической аналитики и прогнозирования, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины, 03057, г. Киев, ул. Софии Перовой, 5, 1000, тел.: +38 (067) 786 03 39, e-mail: olhakotovskalviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8479-915X

Kotovska Olha Petrivna,

Doctor of Philosophy, Associated Professor, Postdoctoral researcher, Department of Public Policy and Political Analytics, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, 03057, Kyiv, Str. Sofii Perovoi, 5, 1000, tel.: +38 (067) 786 03 39, e-mail: olhakotovskalviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8479-915X

DOI <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.107>

КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА ЦІННОСТЕЙ У ВИМІРАХ ЛОКАЛЬНОГО, НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРІВ

Анотація. Досліджено сучасне значення ідентичності та цінностей у просторових вимірах локального та національного, а також проаналізовано їх крізь призму сконструйованої впродовж останніх десятиліть віртуальної реальності. На основі теоретичних досліджень, історичних аналогій та научних прикладів показано взаємозв'язок цінностей у формуванні ідентичності, зосереджено увагу на проблемі розмивання традиційних та формуванні нових ідентичностей. На відміну від західноєвропейських народів, які пройшли шлях формування націй у власних державних кордонах, українська національна ідентичність творилась в уявному просторі. Інституційні відмінності творення перших українських політичних організацій у 1840-х роках у Льво-

ві та Києві наочно показують неперервність об'єднавчих зв'язків між українцями, розділеними кордонами двох “чужих” імперій. Історичний контекст й незавершений цикл самостійного формування української національної та громадсько-політичної ідентичностей загострює необхідність творення соціокультурної ідентичності на засадах архетипного підходу.

Репрезентуються сучасні виклики, що стоять перед українською державою в умовах гібридної війни та пов'язані з маніпуляцією інформацією й стереотипами. На конкретних прикладах відтворено ситуації, коли стереотипи незалежно від самої людини впливають на її поведінку й оцінку будь-якого явища, визначають межі її особистого вибору. Показано, як віртуальний простір змінює звичні для людини модерну уявлення про себе, свою ідентичність і спільноту з якою вона себе ототожнює. З одного боку, віртуальна реальність створює колосальну кількість можливостей для виявлення особистості, а з іншого — вона є джерелом маніпуляцій інформацією на рівні індивіда, держави й світової спільноти.

Ключові слова: ідентичність, цінності, конструювання нових ідентичностей та цінностей, стереотипи, маніпуляція інформацією, архетипний підхід.

КОНСТРУИРОВАНИЕ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ И ЦЕННОСТЕЙ В ИЗМЕРЕНИИ ЛОКАЛЬНОГО, НАЦИОНАЛЬНОГО И ВИРТУАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация. Исследовано современное значение идентичности и ценностей в пространственных измерениях локального и национального, а также анализа их в отношении к сконструированной в течение последних десятилетий виртуальной реальности. На основе теоретических исследований, исторических аналогий и наглядных примеров показана взаимосвязь ценностей в формировании идентичности, сосредоточено внимание на проблеме размывания традиционных и формирование новых идентичностей. В отличие от западноевропейских народов, прошедших путь формирования наций в собственных государственных границах, украинская национальная идентичность создавалась в воображаемом пространстве. Институциональные различия создания первых украинских политических организаций в 1840-х годах во Львове и Киеве наглядно показывают непрерывность объединительных связей между украинцами, разделенными границами двух для них “чужих” империй. Исторический контекст и незавершенный цикл самостоятельного формирования украинской национальной и общественно-политической идентичностей обостряет необходимость создания соціокультурной ідентичності на основе архетипического подхода.

Предлагаемая статья также представляет современные вызовы, которые стоят перед украинским государством в условиях гибридной войны и связанные с манипуляцией информацией и стереотипами. На конкретных примерах воспроизведены ситуации, когда стереотипы независимо от самого человека влияют на его поведение и оценку любого явления, определяют границы его

личного выбора. Показано, как виртуальное пространство меняет привычные для человека модерна представление о себе, своей идентичности и объединением с которым он себя отождествляет. С одной стороны, виртуальная реальность создает колоссальное количество возможностей для проявления личности, а с другой — она является источником манипуляций информацией на уровне индивида, государства и мирового сообщества.

Ключевые слова: идентичность, ценности, конструирование новых идентичностей и ценностей, стереотипы, манипуляция информацией, архетипический подход.

THE CONSTRUCTION OF IDENTITY AND VALUES IN LOCAL, NATIONAL AND VIRTUAL SPACE

Abstract. The article reveals the study of the contemporary meaning of identity and values in local and national dimensions, as well as their analysis in the context of the virtual reality, constructed during the last decades. On the basis of theoretical background, historical analogies and practical examples, the author shows the influence of values on the identity formation, focuses on the problem of the erosion of traditional and the formation of new identities. If to compare conditions of Ukrainian national identity constructing with those western European peoples, which were formed as nations at their own state borders, Ukrainian national identity was shaped in imagined by Ukrainians space. Institutional differences in the creation of the first Ukrainian political organizations in Lviv and Kyiv clearly represent a very important component — divided by the border between two empires Ukrainians were constantly connected by the idea of their unity. The historical context and the unfinished cycle of independent formation of Ukrainian national and socio-political identities strengthen the need to create a socio-cultural identity on the basis of an archetypal approach.

The article also represents contemporary challenges, which Ukrainian state faces in conditions of hybrid warfare and which are provoked by the manipulation of information and stereotypes. Incorporating concrete examples, the author shows how stereotypes influence on one's own behavior and estimation of any phenomenon; determine the limits of personal choices. At the same time virtual space changes image of oneself, self-identity and the community which a person identifies "the Self" with. From one point of view, virtual reality opens huge amount of possibilities for personal self-realization, from another, it can be a source for manipulations of information in the individual, state or international levels.

Keywords: identity, values, construction of new identities and values, stereotypes, manipulation of information, archetypal approach.

Постановка проблеми. Постмодерний світ — це реальність свідомо вибраних, конструйованих чи нав'язаних кимось ззовні ідентичностей, цінностей та смислів, які творять у певному локальному, національному

чи віртуальному просторі паралельні світи. Ці світи можуть перетинатись, конфліктувати чи взагалі не знати про існування одне одного. Пік популярності терміна “ідентичність” припадає на початок 2000-х років, а терміна “цінності” — на 2010-ті роки. Власне кажучи, цінності стали одним з ключових понять не тільки у наукових публікаціях з аксіології, але й у повсякденних мовленнєвих практиках політиків, економістів, громадських діячів, журналістів, блогерів. На важливих економічних й геополітичних форумах в першу чергу говориться про цінності та моральний капітал (П. Штомпка) як визначальну складову розвитку і самозбереження спільноти та людства. Чи віддзеркалюють ці два терміни найбільш назрілі чи, можливо, штучно сконструйовані в перші десятиліття ХХІ ст. проблеми суспільства? — це питання, що пов’язані з новими феноменами “постістини”, “віртуальної реальності” та “псевдореальності”. Псевдореальність формується як паралельний світ, що побудований за певною власною логікою переважно керованою чи маніпульованою засобами масової інформації та інтернет-ресурсами, які насправді лише підтримують домінуючі у паралельних світах уявлення про реальність [10, с. 55].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ ст. поняття “ідентичність” та “цінності” стали предметом значної кількості міждисциплінарних досліджень (Ю. Габермас, В. Джеймс, Е. Гіденс, Е. Еріксон, Р. Інглгарт, Г. Клагес, Дж. Мід, С. Московічі та ін.). Водночас з початком тисячоліття такі

науковці як З. Бауман, М. Кастельс, М. Маффесолі, Р. Патнем, П. Штомпка, Ф. Фукуяма та ін. частіше звертаються у своїх дослідженнях до проблеми розмивання традиційних ідентичностей та конструювання нових типів локальних, національних, віртуальних ідентичностей постмодерну. Такі зарубіжні дослідники як О. Гнатюк, Н. Девіс, А. Еткінд, С. Плохій, Т. Снайдер та українські дослідники Е. Афонін, Я. Грицак, Є. Головаха, О. Донченко, О. Забужко, А. Колодій, В. Малінін, Є. Романенко, А. Ручка, М. Рябчук, О. Стегній, О. Суший та інші безпосередньо займаються аналізом вітчизняних особливостей формування ідентичностей та трансформації цінностей. Від початку відкритої форми гібридної війни з боку Росії однією з центральних тем для представників української влади, науковців (Г. Почепцов, Є. Магда, В. Горбулін та ін.) та громадських діячів стала проблема інформаційної протидії штучним (фейковим) інформаційним повідомленням на масовому комунікаційному рівні. З огляду на це формування цілісної соціокультурної ідентичності та спільних для українського народу цінностей є важливим чинником подолання травми колоніального минулого, визначення власного шляху державотворення, вироблення дієвої стратегії популяризації українського культурного “продукту” та відродження цілісного колективного архетипу Самості (К. Юнг).

Мета статті — проаналізувати сучасне значення ідентичностей та цінностей у просторових вимірах локального та національного, а також

наблизити їх до сконструйованої впродовж останніх десятиліть так званої віртуальної реальності. Для реалізації поставленої дослідницької мети авторкою використано сучасні методи дослідження, зокрема архетипний та аксіологічний, історичний та соціокультурний, а також прикладні методи (кейс-стаді).

Виклад основного матеріалу.

Перш ніж розпочати концептуально-філософське осмислення впливу часово-просторових змінних на конструювання ідентичностей та трансформацію цінностей звернемося до тих концептів, з якими вони пов'язані, а саме до понять "ідентичність" та "цінності".

Цінності — це явище соціальне, яке безпосередньо пов'язане з психосоціальною природою людини, впливає на її діяльність, соціальний вибір і в цілому на суспільну поведінку людини. Дослідники розрізняють цінності матеріальні / духовні, термінальні (цінності-цілі) / операційні (цінності-засоби). В цьому розмаїтті виділяють також ціннісні орієнтири або соціальні (культурні, громадянські, політич-

ні) цінності. Громадянські цінності, як ідейна основа громадянського суспільства, виражають рівень громадської активності, взаємостосунки довіри чи підозри до державних інститутів влади, груп інтересів чи окремих суб'єктів. Цінності на макрорівні формуються під впливом соціокультурного середовища та своєю чергою творять такі соціальні зв'язки, які можуть стати додатковим "ресурсом" для економічного розвитку держави. На рис. 1 показано взаємозв'язок цінностей у формуванні соціального та морального капіталу. Польський соціолог П. Штомпка визначає моральний капітал через шість ключових цінностей (довіра, лояльність та повага до іншого, взаємність зобов'язань, солідарність, справедливість) та зазначає, "простір міжлюдських відносин, пов'язаних з цінностями можна визначити як моральний простір, а індивіди і спільноти, які діють в межах цього простору можна описати як таких, що володіють моральним капіталом" [16, с. 15].

Розмаїття соціально-ціннісних різновидів впорядковується на основі

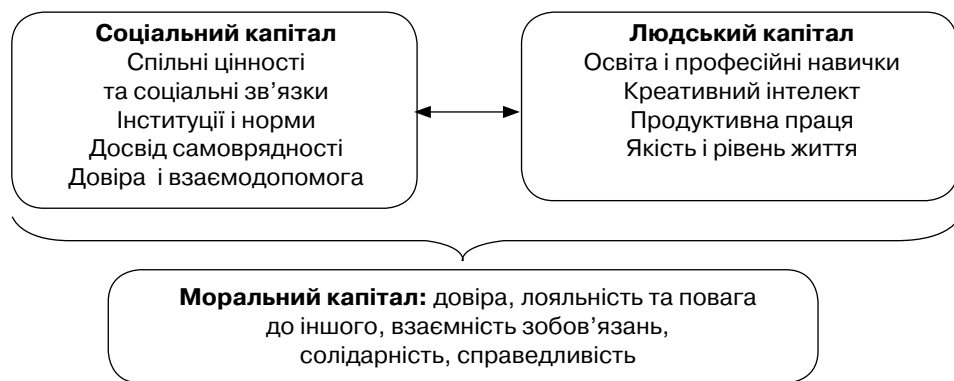

Рис. 1. Порівняння цінностей морального та соціального капіталу

особистісної ідентичності, самоотождоження людини з національною, соціальною та іншими спільнотами. Ідентичність — це самоусвідомлення та співвіднесення себе з іншими індивідами та соціальними групами, яким притаманні певні культурні, соціальні, економічні чи релігійні ознаки. Тобто, по-перше ідентичність конструюється на основі зв'язків, які об'єднують індивідів у групу. По-друге, ознаки, які набувають визначального характеру для формування певного типу ідентичності, зумовлені особливостями певного історичного періоду. По-третє, вибір ідентичності здійснюється індивідом автоматично чи усвідомлено, коли людина приймає або відмовляється від зв'язків, якій їй апріорі задані через народження, соціальне походження чи стать. На рис. 2 авторкою укладено своєрідну карту ідентичності, тобто визначено основні складові формування феномену ідентичності, його типізацію, наукові напрацювання, історичні особливості та сучасні зміни.

Процеси ідентифікації та соціалізації мають свої особистісні та групові часово-культурно-просторові особливості, які впливають на формування домінуючих видів ідентичності, як протягом життя конкретної людини, спільноти, так і людства загалом. Водночас соціокультурні трансформації доби постмодерну зумовили виникнення нового модусу ідентичності — соціетальної, яка на відміну від соціальної зорієнтована на колективні уявлення про “своє” і “чуже”. Соціетальна ідентичність спрямована на нематеріальні культурні цінності, на індиві-

дуальний саморозвиток з точки зору цілісності та безперервності власної зміни [1, с. 267].

Соціетальній ідентичності передували ідентичності модерного періоду. Національна ідентичність яскраво проявилась спершу серед тогочасної станової та інтелектуальної еліти. На сьогодні вона зберігає свій визначальний вплив у моноетнічних спільнотах та характерна для суспільств з традиційними цінностями. Важливими складовими національної ідентичності є також культура, яка на символічному рівні об'єднує національну спільноту, та національна ідея, яка формується як своєрідне ідейне бачення реалізації спільних й унікальних, з погляду цієї спільноти, цінностей.

Досі у деяких народів триває процес національної самоідентифікації, коли національна ідентичність формується через відокремлення від інших етнонаціональних спільнот. Способи відмежування “власного” від “чужого” бувають різними: від толерантного співжиття з “іншими” як “близькими сусідами” до агресивного протистояння на ґрунті національної належності. Якщо у сфері культури міжнаціональний та міжрелігійних/міжконфесійний діалог практично завжди призводить до розквіту та збагачення сусідніх культурних традицій унікальними зразками архітектури, літератури й мистецтва, то у просторовому вимірі співжиття з іншою етнонаціональною спільнотою є джерелом потенційного конфлікту (сепаратистські настрої, озброєні конфлікти, тероризм). Часові й просторові межі розгортання кон-

Рис. 2. Карта ідентичності

флікту залежать від сили впливу на масову свідомість конфронтуючих стереотипів, а також від соціальної дистанції, тобто (не)готовності членів спільноти вступати у відносини

з "іншим" як "близьким", "чужим" чи "ворожим".

Протягом століть сучасна Україна була місцем зустрічі різних культур і "кривавими землями" (Т. Снайдер)

через найбільші людські втрати під час воєн між “їхніми” імперіями. “У XVIII ст. Україною керували з Санкт-Петербурга й Відня, Варшави та Стамбула. У XIX ст. з цього переліку лишилося тільки перші дві столиці. У другій половині XX ст. на більшості українських земель планувала лише Москва. Кожна з імперій претендувала на землю та її багатства, залишаючи свій відбиток на ландшафті та характері населення, сприяючи формуванню особливої прикордонної ідентичності та духу”, — стверджує професор української історії та директор Українського наукового інституту у Гарварді С. Плохій [8, с. 23]. Отже, якщо досліджувати культурну, релігійну, національну чи громадсько-політичну ідентичності України, слід завжди враховувати соціокультурний простір та історичні передумови, які безпосередньо вплинули на процес їх формування.

Сучасна українська культурна ідентичність у значній мірі є результатом взаємодії двох рухомих кордонів: перший з них пролягає між євразійським степами та східноєвропейським лісостепом, другий — між східним та західним християнством [8, с. 24]. Якщо перший з кордонів є просторовим та впливає на формування регіональних ідентичностей, то другий, насамперед, є ціннісно-смісловим, що означає його сутнісний вплив на формування усіх виявів людського життя. Після того як у XVIII ст. цей другий кордон сягнув Дніпра і перемістився до меж Галичини, до кордонів між імперіями Габсбургів та Романових, він досі залишається у ментальності укра-

їнців [8, с. 450]. Цей кордон також показує значні відмінності у традиціях суспільно-політичного життя, що впливає на способи формування громадсько-політичної ідентичності та ведення публічної політики в сучасній Україні.

Громадсько-політична ідентичність — це ідейний “продукт” Нового часу і Просвітництва. У цей період важливе значення відіграють переконання в дієвості правового та раціонально-комунікативного механізмів захисту власних прав і свобод (Дж. Локк) та теорія договірного характеру походження держави, яка виникає як необхідна умова обмеження егоїстичних за своєю природою людей заради їх виживання (Т. Гоббс). Сформований ще в грецьких полісах інститут громадянства від XVIII ст. поступово зміцнювався у англосаксонській (британській і північноамериканській) та західноєвропейській (континентальній) традиціях на законодавчому рівні у громадянських та політичних правах, які захищають громадянина від несправедливості з боку держави та забезпечують можливість брати участь в громадянсько-політичному житті суспільства.

Інститут громадянства, так само як особливості функціонування громадянського суспільства зберігають свої культурно-цивілізаційні відмінності досі. Послугуючись просторовим критерієм можна говорити про наступні моделі громадянського суспільства за країнами та цивілізаційними групами країн: англосаксонську, континентальну, центрально-східноєвропейську, східноазійську, близькосхідну та інші

[7, с. 158]. У 30–40-х роках XIX ст. французький державний діяч А. де Токвіль наголосив на тому, що саме інститути громадянського суспільства як особлива сфера діяльності громадян, здатних до самоорганізації заради захисту власних інтересів, становлять основу основ американської демократії. “Повсюди там, де на чолі якоїсь нової справи у Франції ви побачите представника уряду, а в Англії — якогось вельможного пана, — пише А. де Токвіль, — будьте певні, що у Сполучених Штатах ви матимете справу з якоюсь асоціацією чи об’єднанням” [12, с. 416].

Загальні політичні права, зокрема жіноче виборче право, почали застосовуватись з кінця XIX ст. А творчість А. де Токвіля, починаючи десь з 1930 р., зазнала “дивовижної нової хвилі популярності” в американській та західноєвропейській традиції й тепер наново переосмислюється державами посткомуністичного минулого [4, с. 7].

Відмінності в умовах формування громадсько-політичної ідентичності українців по дві сторони реального кордону у часи А. де Токвіля можна показати на прикладі високосного 1848 р., який увійшов у європейську історію як рік “Весни народів”. Заворушення, які почалися у лютому 1848 р. в Парижі, поширились на тогочасну Італію, Німеччину й усю Австрійську імперію з Галичиною включно. Через протести й повстання у володіннях династії Габсбургів німці, поляки, італійці, румуни, хорвати, українці, чехи та угорці намагалися вибороти ширшу автономію та національні свободи для своїх народів. Тоді було скасовано кріпосне

право в Австрійській імперії. Діти й онуки селян, звільнені від традиційної панщини, могли не тільки виростати заможними фермерами, а й міщанами, та розпочинати активно діяти на ниві відстоювання власних національних прав. 2 травня 1848 р. на з’їзді української галицької інтелігенції у Львові була створена перша українська політична організація — Головна Руська Рада, яка проголосила вірність цісареві та розвиток “нашої руської (української — О. К.) народності”. Після цього були створені численні місцеві осередки, народні театри, які мали підтримку як з боку місцевого населення, так і з австрійського губернатора Галичини. Друкованим виданням Головної Руської ради була перша україномовна газета “Зоря Галицька”. У протоколі засідання від 15 травня 1848 р. зазначалося, що символ галицьких українців — лев, кольори “руські (українські — О. К.) синій і жовтий”. Цього високосного року у Києві, що перебував у складі Російської імперії, були розпочаті репресії проти членів Кирило-Мефодіївського братства. Зауважимо, що товариство як політична організація з ідеєю створення української автономії діяло впродовж 1845–1847 років таємно у складі 12 членів, до яких в т. ч. належав Т. Шевченко.

Ці часові збіги й інституційні відмінності творення перших українських політичних організацій у Львові та Києві наочно показують дуже важливу складову розвитку української культури, національної ідентичності та громадсько-політичної активності — неперервність об’єднавчих зв’язків між українцями,

розділеними кордоном. Символічно, що слова і музика Державного Гімну незалежної України були створені “киянином” Павлом Чубинським та “галичанином” Михайлом Вербицьким, які жили по різні сторони кордону та водночас були послідовниками двох перших українських політичних організацій, Кирило-Мефодіївського товариства та Головної Руської Ради. Перед створенням Гімну “Ще не вмерла Україна” українці Галичини називали себе русинами і власне з творчістю Кобзаря та патріотичною поезією Павла Чубинського стали іменувати себе українцями Галичини.

Отже, на відміну від традиційних західноєвропейських народів, що пройшли шлях формування націй у власних державних кордонах, українська національна ідентичність творилась в уявному просторі, який реально був розділений кордонами двох “чужих” імперій. Спроби таких українців та українок, як І. Франко, Леся Українка, М. Хвильовий створити власні культурні проекти, модернізувати (“європеїзувати”) історичну спадщину й відкрити її світові після Першої світової війни були обірвані репресивною комуністичною машиною спочатку у центральній та східній частинах України [3], а двадцять років пізніше й у решті західних областей Української РСР. Як зазначає один з найвпливовіших дослідників політики ідентичності в інформаційному суспільстві М. Кастельс: “Радянський Союз був побудований на засаді подвійної ідентичності: з одного боку, етнічних ідентичностей, підпорядкованих російській, а з іншого боку, новій радянській ідентичності”. Радянський

(совєцький) народ мав бути новою культурною ідентичністю, мета якого полягала у побудові комунізму” [13, с. 38].

Історичний контекст й незавершений цикл самостійного формування української національної та громадсько-політичної ідентичності, загострюють необхідність творення соціокультурної ідентичності на засадах архетипного підходу. Сутність архетипного підходу, запропонованого, зокрема, О. Суший, передбачає включення часової складової до дослідження динамічної природи психосоціальних явищ. Це дозволяє, “по-перше, виявити особливості впливу архетипних механізмів у процесі суспільної трансформації, по-друге, показати, що у процесі суспільної трансформації кардинальні зміни відбуваються не лише на зовнішньому — соціально-інституційному рівні суспільної системи, але й у глибинних структурах психічного буття людей” [11, с. 213].

Соціокультурна ідентичність як більш комплексний інтегрований в історичний контекст феномен є основним чинником консолідації, який забезпечує включення громадян до реалізації загальнодержавних завдань; поєднує національну, громадсько-політичну ідентичності [6]. Саме тому створення національного символічного та інформаційно-комунікативного просторів, здійснення політики колективної пам’яті є життєво важливими для України в умовах гібридної війни. Таке завдання як формування цілісної соціокультурної ідентичності безпосередньо стоїть перед державними суб’єктами, інституціями громадян-

ського суспільства та наддержавними міжнародними організаціями.

Реальна відсутність України протягом століть у міжнародному політичному дискурсі та європейському символічному просторах засвідчена невідомим митцем зі Штирії, (сучасна Австрія) у XVIII ст. (рис. 3.). У наступній послідовності автор зобразив типового іспанця, француза, італійця, німця, англійця, шведа, поляка, угорця, росіянина, турка. Він також подав наступні “ознаки”: 1) зовнішній вигляд (звичаї); 2) характер; 3) спосіб мислення, 4) основна риса; 5) наука; 6) стиль, 7) погані звички; 8) захоплення, 9) типові захворювання; 10) земля, 11) військові чесноти; 12) релігійна традиція; 13) правління; 14) велика кількість продукції; 15) розваги; 16) порівняння з твариною; 17) спосіб смерті. Для того, щоб сам текст цієї статті не

став причиною емоційного підживлення стереотипів ми зупинимось тільки на двох “ознаках”. Так звичаї у іспанця – панські, у француза – безпосередні, у італійця – підлабузницькі, у німця – прямолінійні, у англійця – конкретні, у шведа – сильні і зверхні, у поляка – сільські, в угорця – нелояльні, у росіянина – нечесні, у турка – непевні. Згідно з цією табличкою у іспанців вдосталь є фруктів, у французів – виробів, у італійців – вина, у німців – зерна, у англійців – худоби, у шведів – корисних копалин, у поляків – хутра, в угорців – всього, у росіян – бджіл, у турків – делікатних м’яких речей.

Наведена типізація є наочним прикладом стереотипізації народів і тих патріархальних цінностей, які існували у цей період. Тільки чоловіки могли бути представниками своїх народів на цьому історично-

Рис 3. Короткий опис народів, які мешкають в Європі та визначення рис їхнього характеру, автор невідомий, Штирія (сучасна Австрія), поч. XVIII ст.

му етапі. Характеристики не узгоджуються між собою і з позиції здорового глузду не творять цілісний образ. Зрештою стереотипи й не виконують такої функції. Вони формуються в такий спосіб, щоб на основі упереджених узагальнених уявлень конструювати позитивний чи негативний образ про “іншого”. Тобто, стереотипи формують у масовій свідомості власну реальність, яка може цілковито розходитись з дійсністю і створювати штучний конфлікт з “іншим”, особливо тоді, коли особа не має безпосереднього контакту з “іншим”. Найбільша небезпека стереотипізації полягає в тому, що через подання відповідно підібраної інформації відбувається підживлення стереотипів з високим рівнем емоційного забарвлення. Використання стереотипів є одним з ключових механізмів маніпуляції масовою свідомістю у масмедійному та віртуальному просторах.

Наскільки важливою є роль інформації у процесі трансформації стереотипів Волтер Ліппманн розкрив у своїй оригінальній міждисциплінарній праці “Громадська думка” (1922), яка була опублікована через три роки після закінчення Першої світової війни. Американський публіцист наводить конкретні випадки, коли стереотипи (*образи в наших головах*) здатні трансформуватись під впливом інформації ззовні. На прикладі гіпотетичної ситуації він розкриває зміну поведінки мешканців острова в океані, які продовжували жити звичайним добросусідським життям, не знаючи про початок у серпні 1914 р. Першої світової війни. В середині вересня інформація,

що надійшла з прибулого корабля, змінила усталений світ англійців, французів та німців, які мешкали на острові. “Вони довідались, що понад шести тижнів ті з них, хто був англійцями, і ті з них, хто були французами, боролися заради святості договорів проти тих з них, хто були німцями. За шість незрозумілих тижнів вони поводитись ніби друзі, коли насправді були ворогами” [14].

Даний приклад показує конкретний факт і його інтерпретацію різними членами конфлікту на основі стереотипів, що у латентній (прихованій) формі існують у колективній пам’яті. Описана ситуація, спроектована зовні, модифікує індивідуальне уявлення про світ й незалежно від самої людини більшою чи меншою мірою впливає на її судження про “іншого” як “близького”, “чужого”, “ворожого”. Але чи для зміни у оцінці конкретних англійців, французів та німців з острова були реальні для них самих причини? Як змінилась в цій ситуації поведінка жителів в острові в океані? І що реально лежить в основі таких змін? Відповіді на ці запитання залежать від індивідуального вибору, що входить до сфери конфлікту досвіду безпосередніх міжособистісних стосунків на острові та патріотичних почуттів, які пов’язують їх з власними національними спільнотами. Аналізуючи причини таких різких змін у настроях колишніх приятелів та близьких сусідів, які миттєво опинились по різні сторони барикад, варто говорити про переоцінку себе і кожного з них з точки зору ментальної самоідентифікації, національної ідентичності. Але якщо, скажімо, припустити, що

факт початку війни був недостовірним або цілеспрямовано вигаданим капітаном, недобросовісним газетярем чи будь-ким іншим, то у запропонованій ситуації можна чітко спостерігати пряму маніпуляцію свідомістю людей, обмежених у доступі до альтернативних джерел інформації.

Інакше кажучи, міфи та стереотипи незалежно від самої людини впливають на її поведінку й оцінку будь-якого явища, визначають межі її особистого вибору. І, якщо протягом попередніх століть ліберально-демократична традиція у свободі преси вбачала джерело формування *публічної сфери* (Ю. Габермас) [2], незалежного від держави простору критичної дискусії [5, с. 90], то упродовж ХХ ст. спочатку газети, а потім радіо, телебачення і соціальні мережі стали одним з дієвіших знарядь влади, механізмом маніпуляції масовою свідомістю. Більше того, величезний скандал, який щойно розгорнувся (весною 2018 р.) навколо витоку даних більш ніж 87 мільйонів користувачів *Facebook*, які були використані фахівцями британської компанії “Кембридж Аналітика” (Cambridge Analytica) для створення психологічних портретів та відповідних варіантів рекламних повідомлень під час виборчих кампаній, засвідчив, що в (пост) інформаційному суспільстві методи маніпуляції настільки удосконалюються, що протидіяти їм можна тільки на рівні світової спільноти. Захист особистих даних та протидія фейковим, неправдивим інформаційним повідомленням, необхідність підтвердження ідентичності

та місця розташування під час розміщення політичної реклами у соціальних мережах — це, за словами засновника соціальної мережі Facebook Марка Цукерберга, один з механізмів запобігання таким маніпуляціям, як пропаганда з Росії під час президентської кампанії у США 2016 р. [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи загальні тенденції розуміння ідентичностей та цінностей, слід зазначити, що сучасне їх пояснення головно наголошує на доказових, емпірично доведених аргументах та не вирішує екзистенційного занепокоєння тих мислителів, які не перестають апелювати до духовного начала кожного окремого індивіда при виборі своєї ідентичності. Життя у світі постмодерну є невпинним творенням паралельних ідентичностей; пошуком, переосмисленням і конструюванням нових смислів-цінностей. Плюралізація життєвих стилів, пропагування інакшості й особистої свободи набуло нових форм конструювання ідентичності у координатах нетрадиційної сексуальної орієнтації, але не у сферу бажаної інтимності з “іншим” як близьким. Людина “плинної сучасності” (З. Бауман), як турист, не заглиблюється у внутрішні дилеми життєвих виборів, не бере участі у громадсько-політичному житті власного міста чи держави, а ставиться до життя як до розваги. Все, що виходить поза межі приватних інтересів, не цікавить людину “плинної сучасності”. Діагностуючи негативні зміни, які впродовж останньої чверті ХХ ст. відбулись

у виборчій активності американців, Р. Патнем прийшов до висновку, що зниження показників стосується не лише громадсько-політичної сфери, а й звичного проведення вільного часу. Традиційні для американців “командний дух”, родинні цінності відійшли у минуле й сучасний американець надає перевагу грати навіть групові ігри наодинці із собою, а не у колі друзів чи сім’ї [15].

З іншого боку, нові соціальні зв’язки, які виникають через комунікацію в соціальних мережах, формують нові соціальні рухи поза інститутами громадянського суспільства (М. Кастельс). Віртуальний простір змінює звичні для людини модерну уявлення про себе і власне місце у світі. Завдяки новітнім технологіям людина незалежно від її соціального статусу й місцезнаходження може в лічені секунди стати відомою, створити стартап чи об’єднати групу людей для реалізації спільної ідеї, не виходячи з дому. Але віртуальна реальність має колосальну кількість можливостей для маніпуляцій як інформацією на рівні індивіда, так і на рівні держави й світової спільноти. Протистояти їм може тільки цілісна особистість й держава, яка здатна створити консолідоване суспільство на засадах спільних ціннісно-смислових орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Афонін Е. А., Бережний Я. В., Валевський О. Л.* та ін. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. — К. : НАДУ, 2010. — 300 с.
2. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянського суспільства / Ю. Габермас; пер. з нім. А. Онишка. — Львів: Літопис, 2000. — 318 с.
3. *Гнатюк О.* Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк; пер. з польськ. — К.: Критика, 2005. — 528 с.
4. *Жарден А.* Передмова / Ф. Жарден // Токвіль А. де. Про демократію в Америці: у 2 т.; пер. з франц. Г. Філіпчука. Т. 1. — К.: ВД “Всесвіт”, 1999. — С. 7–15.
5. *Кулик В.* Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. — К.: Критика, 2010. — 656 с.
6. *Малінін В. В.* Механізми формування соціокультурної ідентичності в контексті реформування системи державного управління : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. / В. В. Малінін. — Івано-Франківськ, 2016. — 19 с.
7. *Основи демократії: Підруч. для студ. вищих навчальних закладів / за заг. ред. А. Колодій.* — Львів: Астролябія, 2009. — 832 с.
8. *Плохій С.* Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. — Харків: КСД, 2016. — 496 с.
9. *Сафаров А.* Скандал з витоком даних у Facebook: як це? / Deutsche Welle 11.04.2018 [Електронний ресурс] / А. Сафаров. — Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BB-%D0%B7-%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-facebook-%D1%8F%D0%BA>

1. *Афонін Е. А., Бережний Я. В., Валевський О. Л.* та ін. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Го-

%D1%86%D0%B5-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%8F/a-43337300

10. *Світова гібридна війна: український фронт* : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. — К. : НІСД, 2017. — 496 с.
11. *Суший О. В.* Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший. — К. : Світогляд, 2012. — 344 с.
12. *Токвіль А. де.* Про демократію в Америці: у 2 т. / А. де Токвіль; пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка. Т. 2. — К.: ВД “Всесвіт”, 1999. — 590 с.
13. *Castells M.* The Power of Identity, [Text] / M. Castells. — 2nd ed, Wiley-Blackwell: Oxford, 2009. — vol. II. — 584 p.
14. *Lippman W.* Public Opinion. — Long Island: Wading River, 1921 [Electronic Resource] / W. Lippman. — Access mode: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6456/pg6456.html>
15. *Putnam R. D.* Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community / R. D. Putnam. — New York: Simon & Schuster, 2000. — 544 p.
16. *Sztompka P.* Values — a prerequisite for the well being and development of society / P. Sztompka // Open Eyes Book. — Vol. 2. — Kraków, 2017. — p. 9–21.

REFERENCES

1. *Afonin E. A., Bereznyi Ya. V., Valevskiy O. L.* (2010). Konceptualni zasady vzyemodiyi polityky i upravlinnya [Conceptual framework for policy and governance interaction], National Academy for Public Administration, Kyiv, Ukraine.
2. *Castells M.* (2009), The Power of Identity, Vol. II, 2nd ed, Wiley-Blackwell, Oxford, UK.
3. *Gnatyuk O.* (2005), Proshhannya z imperiyeyu: Ukrayinski dyskusiyi pro identychnist [The leave of empire: the discourse of the Ukrainian identity], Kritika, Kyiv, Ukraine.
4. *Habermas Jü.* (2000), Strukturni perezvorennya u sferi vidkrytosti: doslidzhennya katehoriyi hromadyans'koho suspil'stva [Structural transformations in the field of openness: a study of the civil society category], Litopys, Lviv, Ukraine.
5. *Jardin A.* (1999), Peredmova [Foreword] / Tocqueville A. de. Democracy in America. vol. 1, Publishing House “Vsesvit”, Kyiv, Ukraine, p. 7–15.
6. *Kulyk V.* (2010), Dyskurs ukrayin-s'kykh mediy: identychnosti, ideolohiyi, vladni stosunky [The Ukrainian media discourse: identities, ideologies, power relations], Krytyka, Kyiv, Ukraine.
7. *Lippman W.* (1922), Public Opinion, Wading River, Long Island, US, available at: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6456/pg6456.html> (Accessed 14 April 2018).
8. *Malinin V. V.* (2016), “Mechanisms of socio-cultural identity formation in the context of reforming the system of public administration”, Ph.D. Thesis, Public Administration, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
9. *Osnovy demokratiyi* [The basics of democracy] (2009), Kolodii, A. [ed.], Astrolyabiya, Lviv, Ukraine.
10. *Plokhly S.* (2016), Brama Yevropy. Istoriya Ukrayiny vid skifs'kykh voyen do nezalezhnosti [The Gates of Europe: A History of Ukraine], Klub simejnogo dozvillja, Kharkiv, Ukraine.
11. *Putnam R. D.* (2000), Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, Simon & Schuster, New York, US.
12. *Safarov A.* (2018), Skandal z vytokom danykh u Facebook: yak tse? [Scandal with the data in Facebook: how is it?] “Deutsche Welle” available at:

- <http://www.dw.com/uk/%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BB-%D0%B7-%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-facebook-%D1%8F%D0%BA-%D1%86%D0%B5-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%8F/a-43337300> (Accessed 14 April 2018).
13. *Sushyj O. V.* (2012), *Psykhosotsial'na kul'tura derzhavnoho upravlinnya* [Psychosocial culture of public administration, Svitohlyad, Kyiv, Ukraine.
 14. *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front* [The world hybrid war: Ukrainian forefront], (2017), Horbulin V. [ed.], NISD, Kyiv, Ukraine.
 15. *Sztompka P.* (2017), "Values — a prerequisite for the well being and development of society", *Open Eyes Book*, vol. 2, p. 9–21.
 16. *Tocqueville A. de* (1984), *Democracy in America*. vol. 2, Penguin Books, New York, US.